

Srđan Prodanović¹
Institut za filozofiju
i društvenu teoriju

Originalni naučni rad
UDK 165.173:316.277 Gofman E.
165.741:165.823]:316.728 Gofman E.
316.014 Gofman E.
Primljen: 24.02.2017.

DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC1702139P>

POTENCIJAL ZDRAVORAZUMSKE KRITIKE U GOFMANOVOJ SOCIOLOGIJI OKVIRA

Critique Potential of Common Sense in Goffman's Frame Analysis

APSTRAKT: U ovom radu ćemo pokušati da razmotrimo kritički potencijal sociologije Ervinga Goffmana. Polazna hipoteza će biti da Goffmanovo shavatanje zdravog razuma koje je ponudio u Analizi okvira otvara mogućnost za formulaciju kritičkog uvida u strukturalne datosti svakodnevne društvene prakse. Pokušaćemo takođe da pokažemo da je ovakvo Goffmanovo razumevanje zdravog razuma bilo pod jakim uticajem pragmatizma i fenomenologije, te da su često zanemarene epistemološke razlike između ova dva teorijska pravca ostavile posledice i na gofmanovsku sociologiju. Naime, u Analizi okvira možemo uvek iznova da iščitamo svojevrsnu teorijsku napetost između pragmatičkog insistiranja na autonomnom teorijskom značaju zdravog razuma i redukcionističkih nastojanja koje su fenomenolozi gajili spram ove forme mišljenja. Shodno tome, tvrdićemo da je upravo ova ambivalencija po pitanju uloge zdravog razuma u tumačenju društvene stvarnosti predstavlja glavni razlog što kritički potencijal Goffmanove sociologije ostaje u velikoj meri implicitan po svom karakteru.

KLJUČNE REČI: Goffman, analiza okvira, zdrav razum, pragmatizam, fenomenologija, kritika

ABSTRACT: In this paper, I will try to appraise the critique potential of Erving Goffman's sociology. The starting hypothesis will be that Goffman's understanding of common sense offered in Frame Analysis opens the possibility of attaining a critical insight into the structural givens of everyday practice. I will also try to show that Goffman's understanding of common sense was under heavy influence of pragmatism and phenomenology – and that the often-overseen epistemological differences between these two schools of thought had significant consequences on his sociology. Namely, in the Frame Analysis we can easily find a certain tension between insistence on the autonomous theoretical importance of common sense put

---

1 srdpro@gmail.com

forward by the pragmatist and reductionist tendencies towards this type of thought found among the phenomenologists. Therefore, I will argue that this ambivalence regarding the role of common sense in interpreting social reality is the main reason why critique potential of Goffman's sociology remains implicit in its character.

KEY WORDS: Goffman, frame analysis, common sense, pragmatism, phenomenology, critique

Uvod

Sociologija Ervinga Gofmana se u savremenoj sociološkoj literaturi suviše često koristi kao svojevrsan primer teorijskih lutanja i izraz opšte nesposobnosti intepretativnih sociologa da ponude adekvatnu kritiku odnosa moći i političku skicu društvene promene (Agger, 1993; Bourdieu, 1989; Miller, 1982: 45). Glavna greška koju je Gofman – zajedno sa ostalim članovima dosta neodređenog skupa socijalnih konstruktivista (Udehn, 2002) – navodno počinio je takozvani „radikalni nominalizam”, ili pak „metodološki individualizam”. Ovo stanovište, po mišljenju oponenta, sasvim nesmotreno zagovara, pa čak i slavi, partikularnost svakodnevnog tumačenja društvenog delanja (Bhaskar, 2014; Woolgar i Pawluch, 1985). Gofmanovoj sociologiji se stoga upućuje „razarajuća” kritika da društvenoj nauci poriče emancipacijski potencijal, budući da – kao što Alvin Guldner (Alvin Gouldner) ironično primećuje – „proglašava moratorijum na konvencionalnu distinkciju između pretvaranja i realnosti” (Gouldner, 1970: 380).² Glavna ideja koja stoji iza ovakvih komentara je da uviđanje univerzalnih strukturalnih pravilnosti predstavlja jedinu adekvatnu osnovu za ostvarivanje kritičkog uvida u društvenu stvarnost. Jedan od osnovnih ciljeva ovog rada je da pokuša da pokaže kako opreznije sagledavanje specifičnosti Gofmanovih teorijskih poduhvata može da obezbedi jedan podsticajan alternativni uvid u kritički potencijal svakodnevne prakse.

Naime, u radu ćemo nastojati da pokažemo da se pomenuti potencijal – suprotno uvreženim tumačenjima – pre svega ogleda u razotkrivanju i klasifikovanju „ruptura” u onim aspektima zdravog razuma koji nam se čine kao potpuno strukturno determinisani, ali takođe i u razumevanju modaliteta ostvarivanja intersubjektivno razumljive društvene promene unutar samog sveta svakodnevice. Izrazito napeti odnos između partikularnog i opšteg, onog što je u značenju društvene interakcije indeksično i onog što je funkcionalno integrisano u društvenu konvenciju i normu će dakle biti glavni predmet naše

2 Guldner svakako razvija vrlo razudenu kritiku interpretativne sociologije. On je naime Gofmanovu i sociologiju Herolda Garfinkela (Harold Garfinkel) sagledavao kao specifičan oblik entropije (Gouldner, 1970: 379–395) Parsonsovog (Talcott Parsons) funkcionalizma. Po njegovom mišljenju, insistiranje na značaju svakodnevnih interakcija pri našem nastajanju da uvidimo pravilnosti društvene integracije zapravo vodi specifičnom obliku „sociološke estetike” (Gouldner, 1970: 388), u kojoj dolazi do već pomenute dekonstrukcije distinkcije između pretvaranja i realnosti. Ipak, Guldner svoju kritiku bazira na nepotkrepljenim i prilično nedorečenim tvrdnjama da je ova vrsta „estetike” proizvod relativističkih tendencija nove srednje klase koja je počela da se formira u drugoj polovini prošlog veka.

analize. Pri tom, branićemo tezu po kojoj se izvorište ove teorijske napetosti u Gofmanovoj *Analizi okvira* (*Frame Analysis*) može naći u nasleđu pragmatizma i fenomenologije, kao intelektualnim inspiracijama njegove sociologije.

Shodno ovim ciljevima, u radu ćemo se u prva dva odeljka upoznati sa ključnim pojmovima sa kojima se susrećemo u Gofmanovoj *Analizi okvira*, kako bismo pokazali na koji način suptilnost njegovog shvatanja odnosa između partikularnosti i opšteg otvara prostor za zdravorazumsku kritiku istorijsko-strukturalnih datosti. Drugim rečima, u narednim redovima pokušaćemo da pokažemo da u Gofmanovoj sociologiji kontingentnost procesa reprodukcije najopštijih pravila delanja sobom povlači mogućnost autonomnog (zdravorazumskog) uokviravanja i tumačenja svakodnevnog iskustva, te da bi upravo tu valjalo potražiti pomenuti kritički potencijal. Nakon toga ćemo videti kako je napetost i neslaganje u shvatanju prirode zdravorazumskog mišljenja u pragmatizmu i fenomenologiji uticao na detektovani kritički potencijal zdravog razuma kod Gofmana.³ Konačno, u zaključku ćemo pokušati da pokažemo kako razloge za relativno implicitan karakter kritičnosti gofmanovske sociologije treba sagledati kao posledicu neslaganja u pomenutom teorijskom zaleđu koje se pre svega ogledalo u nekompatibilnosti Gofmanovog shvatanja sopstva sa pomenutim kritičkim potencijalom zdravog razuma.

Unutrašnja struktura i dinamika okvira

Sigurno najupečatljivija potvrda veličine Gofmanovog talenta leži u činjenici da je komplikovane probleme društvene teorije bio u stanju da sagleda iz neobične, čak i neočekivane, perspektive (Psathas, 1996). Među poznatije ilustracije ove inventivnosti svakako spada otkriće „dramaturškog aspekta” konstituisanja sopstva i njegovog institucionalnog usmerenja.⁴ Međutim, iako je ovaj kanadsko-američki sociolog izrazito podsticajno pisao o brojnim temama, u ovom radu ćemo, zbog ograničenosti prostora, morati da diskusiju usredsredimo na ideje koje je razvio u svom najobimnijem – i moglo bi se tvrditi najambicioznijem – delu, *Analizi okvira* (Goffman, 1974). Pored praktičnih, postoje i određeni dublji razlozi koji opredeljuju ovaj naš izbor. Pre svega, *Analiza okvira* predstavlja epistemološki najrazrađeniju knjigu u odnosu na ostala Gofmanova dela (Smith, 2006: 56). Ono što je specifično za ovu fazu Gofmanovog dela je sagledavanje istorijsko-kulturno determinisane inteligibilnosti pravila društvene interakcije kao nužnog kognitivnog zaleđa od kojeg kreće sociološka analiza, dok je sa druge strane primetna težnja da se sociologija okvira učini osetljivom na individualnu, kontingentnu (ali ipak intersubjektivno proverljivu) varijaciju i (potencijalno

3 Moglo bi se reći da Gofmanovo određenje zdravog razuma predstavlja jedno novo poglavlje u kompleksnoj istoriji pragmatičkog i sociološkog razumevanja odnosa između teorije i prakse u kojoj je pragmatizam zagovarao holistički pristup između zdravog razuma i naučnog mišljenja (Dewey, 1948), dok je – počevši sa Dirkeom (Durkheim) – u sociologiji negovana ideja o nužnosti relativno oštrog razdvajanja između ove dve forme mišljenja (Dirkem, 2010).

4 Naravno, ovde mislimo na dva najuticajnija Gofmanova dela, *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu* (Gofman, 2000) i *Azile* (Gofman, 2011).

radikalnu) izmenu strukturalno zadate osnove tumačenja (Scheff, 2005). *Analiza okvira* nam dakle na vrlo ubedljiv način pokazuje koliko epistemološki obrasci putem kojih tumačimo stvarnost sobom povlače „ontološke posledice” po same institucije i društvenu strukturu.

Tako već u prvim redovima *Analize okvira* u kojima se definišu ključni pojmovi, možemo da vidimo da Goffman okvir situacija u kojima se zatičemo u svojoj svakodnevicu vidi kao relativno izdvojenu partituru sa svojim srazmerno i ne sasvim uredno razdvojenim pravilima. Akter ova pravila u često kakofoničnoj kompoziciji svakodnevice može da razume jedino ukoliko iskustvo unutar date situacije postavi u odgovarajući okvir koji mu omogućava da situaciju sagleda kao kontinuum događaja svakodnevnog života.

„Moja perspektiva je situaciona u smislu da me zanima ono čega pojedinac može biti svestan u određenom trenutku... Pretpostavljam da se pojedinci suočavaju sa pitanjem: „Šta se ovde događa?” u bilo kojoj situaciji u kojoj sudeluju. Bilo da ga postavljaju otvoreno, kao u slučaju zabune ili sumnje, ili pak otvoreno, u slučajevima izražavanja uobičajene sigurnosti, ovo pitanje biva postavljeno, a odgovor na njega je pretpostavljen *u načinima na koji individue potom pristupaju tekućim radnjama.*”

Goffman, 1974: 8 (*kurziv dodat*)

Ono što akter percipira u datom trenutku Goffman naziva *isečkom* koji potom definiše kao svaki proizvoljno izabrani deo tekućeg iskustva (Goffman, 1974:10). Sledstveno tome, okvir bi predstavljao „shemu interpretacije” putem koje akter biva u stanju da „...locira, percipira, identifikuje, i etiketira” (Goffman, 1974: 21).

Goffman razradu svoje „sociologije okvira” započinje time što pravi razliku između prirodne i društvene vrste *primarnih* okvira koji svoje prvenstvo u tumačenju zaslužuju time što ne zahtevaju derivaciju tumačenja na osnovu nekog drugog iskustva.⁵ Goffmanovski rečeno, iza primarnog okvira nema nijednog drugog okvira pomoću kojeg bi se fenomeni dalje razvrstavali i tumačili i kao takvi se konstituišu na osnovu našeg zdravorazumskog znanja. *Prirodni primarni okvir čini osnov čisto fizičkih odnosa. Ako igramo partiju šaha sa prijateljem, primarni prirodni okvir predstavlja neposredno fizičko okruženje u kome igramo, kao i pomeranje figura koje vršimo grčenjem naših mišića. Iako nam se može učiniti da je ovaj svet duboko ne-društven po svojoj prirodi, on po Goffmanovom mišljenju mora makar delimično predstavljati deo objašnjenja eksplicitno društvenih pojava, sledstveno, zaključuje Goffman „...svaki segment socijalno orijentisanog delanja može biti delimično analiziran unutar prirodne sheme”* (Goffman, 1974: 239). Društveni primarni okviri po Goffmanom mišljenju pre svega pružaju kognitivno zaleđe za događaje koji sobom povlače fenomene volje, planiranja i inteligencije. Kultura u koju smo kroz socijalizaciju uključeni upravo vrši tu funkciju; ona nam, naime, daje određeni skup znanja i

5 Ovo svakako ne znači da primarni okviri nisu podložni modifikaciji ili improvizaciji, što dalje implicira da oni nikad ne mogu predstavljati neku apsolutnu osnovu svih ostalih, parcijalnih okvira.

konvencija putem kojih strateški pripremamo svoje delanje ili pak procenjujemo delanje drugih. Drugim rečima, ovaj okvir se po Gofmanu tiče onih situacija gde postoji volja i planiranje kao „specifično” ljudski trag u spoljnom iskustvu (Goffman, 1974: 22). Nije zgoreg da odmah primetimo da su ova dva okvira nužno isprepletana i upućena jedan na drugi; kada igramo šah moramo da imamo 32 figure i tablu, ali takođe moramo da znamo pravila same igre, kao i šta je dobar plan odbrane od kraljevog gambita (Goffman, 1974: 24). Za Gofmana, dakle, prirodni i društveni primarni okviri predstavljaju ose koordinatnog sistema u koji se upisuju beskrajne varijacije značenja ljudske interakcije.

Analogija sa muzičkim delom se ovde skoro sama od sebe nameće. Stoga ne čudi da Gofman jedan od najvažnijih načina derivacije novih i modifikacije datih primarnih okvira naziva *preključivanjem* (keying). Za ovaj proces je svojstveno paralelno pozicioniranje relativno udaljenih događaja unutar trenutnog (prednašim-očima-vidljivog) iskustva. Iza ovog Gofmanovog termina stoji zapravo jedna specifična vrsta transkripcije između delanja koja imaju već ustanovljena značenja i *inovacija*, gde ta ista značenja figuriraju kao svojevrsni predložak za inteligibilnost delanja, ali se ipak i tretiraju kao „nešto drugo od strane učesnika” (Goffman, 1974: 42). Klasičan primer ovog procesa je igra lopova i policajaca u kojoj deca krajnje rutinski osobama i stvarima pridaju nova značenja. Ipak igra (*pretvaranje*) čini samo jedan, početni element šire Gofmanove tipologije preključivanja koja uključuje *takmičenja*, *ceremonije*, *tehnička ponavljanja*, *preutemeljenja* (Goffman, 1974: 48–77).

Pod *takmičenjima* Gofman zapravo podrazumeva onu vrstu aktivnosti za koje paradigmatičan primer predstavljaju sportska nadmetanja. Takmičenja u velikoj meri nastaju u kontinuitetu sa prvom stavkom tipologije (pretvaranje), ali takođe podrazumevaju i veću formalizaciju pravila. Pod *ceremonijama* Gofman misli na onaj skup simboličnog izražavanja koji se najčešće očituje u ritualima, karnevalima, godišnjicama, itd. Iako i ovde postoji transkripcija dvaju ili više skupova značenja u jednoj situaciji, izgleda da se osnovna *differentia specifica* pre svega ogleda u tome što je stepen kombinacija okvira ograničen i slabije podložan promeni i improvizaciji. Situacije gde se ograničen element nekog okvira postavlja u neki drugi okvir Gofman naziva *tehničkim ponavljanjem*. Ovde se već susrećemo sa preključivanjima koja stoje mnogo bliže nauci, pošto Gofman kao klasičan primer navodi simulacije, probe, eksperimente, itd. Jasno je da je u tehničkim ponavljanjima stepen formalizacije najveći i da se inovacija u preključivanju može dogoditi jedino ukoliko se sledi striktni „kod” transkripcije putem kojeg se jedan okvir smešta u drugi. Naposletku, tu su *preutemeljenja* koja za Gofmana izražavaju neku vrstu varijacije u ustaljenim (kulturom zadatim) značenjima nekog delanja, usled toga što se čin koji pripada jednoj vrsti okvira (koji dakle može spadati čak i u red primarnih) vrši zarad motiva koji spadaju u neki drugi. Tipični primeri ovog preključivanja bi tako bili rekreativno pravljenje polica, ili, da ostanemo u duhu Gofmanove sveprisutne i nadasve zavodljive ciničnosti, dobrotvorni rad gde pripadnik više klase kuva supu za siromašne.

Nasuprot preključivanjima, drugi proces derivacije značenja su fabrikacije. Dve su ključne razlike između Gofmanovog razumevanja fabrikacija i

preključivanja. Prvo, dok se u preključivanjima susrećemo sa dva ili više okvira koji međusobno spajaju značenja *stvarnih društvenih fenomena* sledstveno određenom pravilu (igračka automobila predstavlja „pravi automobil”), dotle su u fabrikacijama elementi samog okvira fiktivni „objekti”. Druga, verovatno važnija, osobenost ovih vrsta generisanja značenja se, smatra Gofman, ogleda u tome da akteri nemaju jednaku upućenost u okvir koji je nastao kao proizvod fabrikacije. Drugim rečima, stvaraoci fiktivnog okvira znaju da je „igra nameštena”, dok je za one koji su predmet obmane taj fiktivni okvir validan koliko i svaki drugi (naravno, pod uslovom da je obmana bila ubedljiva). Tako Gofman na jednom mestu zaključuje:

„Za one koji su uključeni u obmanjivanje, ono što se događa je fabrikacija; za one koji su sadržani (u fabrikaciji – prim. aut.), događa se upravo ono što je fabrikovano... Obod okvira predstavlja konstrukciju, ali to vide samo obmanjivači.”

Goffman, 1974: 84

Jedna od istinski velikih zasluga Gofmanove sociologije sigurno predstavlja i činjenica da je u proučavanju produkcije svakodnevnih prakse jednaka pažnja posvećena kako inovativnom inteligentnom poigravanju, tako i nekad jednako zaigranom – ali neretko zlokobno nepredvidljivom – obmanjivanju na koje smo spremni. Svet fabrikacija je tako ispunjen brojnim varijacijama naše sposobnosti da lažemo, da stvaramo praktične šale – kao i ozbiljne „skandale”, fabrikovane glasine i naposletku; samu ideologiju. Pred sobom svakako imamo nužnost primarnog okvira, ali nijanse u preklapanjima izvedenih okvira iznova ugrožava mogućnost da ikad pomislimo da se ordinarna komunikacija može bez ostatka redukovati na neke apstraktne kategorije.

Sa druge strane, važno je primetiti da Gofmanova sociologija jasno uviđa ne samo sociološki značaj zdravog razuma pri formiranju i izmeni okvira tumačenja, nego i agilnost ovog oblika mišljenja. Okvir se kroz modalitete sopstvene derivacije uvek iznova prilagođava nepredviđenim okolnostima s kojima se susrećemo u našoj svakodnevici. Ipak, agilnost zavisi od stepena opštosti okvira koji koristimo u datom trenutku. Setimo se, ono što je konkretno u nekoj situaciji – kao što je na primer u šahovskoj partiji to slučaj sa samom tablom ili pravilom da se lovac kreće dijagonalno – je za Gofmana primarno i najmanje varijabilno u pogledu dalje derivacije značenja kroz izmeštanje ili izmišljanje okvira (Bourdieu 1983). Mogućnost zabune i manipulacije u našim nastojanjima da zdravorazumski objasnimo pojave nastaje onog momenta kada počnemo da se odvajamo od konkretnog. Takođe, preključivanje nosi sa sobom problem *neodređenosti prevoda* (Davidson, 2006) između okvira koja na koncu donosi sve veći stepen neizvesnosti unutar svakodnevnog iskustva, zbog toga što su okviri u načelu zdravorazumski metodi tumačenja iskustva koji su uvek orijentisani ka rešavanju praktičnih problema i u najvećem broju slučajeva⁶ nemaju dovoljno precizan način provere adekvatnog spajanja udaljenih elemenata iskustva (što opštost po definiciji podrazumeva). Da bismo uvideli značaj ovog svojevrsnog pomeranja

6 Ne zaboravimo da su za Gofmana tehnička ponavljanja kompatibilna sa naučnim znanjem.

interpretativne sociologije ka pragmatičkim korenima, potrebno je obratiti pažnju na to kako akteri reaguju na kontingenciju unutar različitih situacija, odnosno šta sve po Gofmanovom mišljenju može da naruši postojanost okvira.

Nepredvidljivost događaja, probijanje okvira kao osnove zdravorazumske kritike

Gofman naravno ne smatra da su procesi generisanja iskustva nekakvi sigurni metodi lišeni uticaja okolnosti. Stoga smo svedoci veće napetosti i fragilnosti okvira koji nastaju kao posledica delovanja dva suprotna procesa koje Gofman naziva *usidranje* i *probijanje okvira*. Usidranje bi se moglo opisati kao procedura redukcije kontingencije u svakodnevnoj praksi time što će se nekom okviru pružiti autoritet konvencije (Goffman, 1974: 251) i time učvrstiti njegova povezanost sa spoljašnjim svetom. Kada želimo da ustanovimo neki novonastali, ili utvrdimo već postojeći okvir tumačenja neke situacije, onda je po Gofmanovom mišljenju potrebno uvesti neku vrstu „automatizacije” u njegovoj primeni koja se pre svega mora ogledati u otpornosti na upade alternativnih tumačenja.⁷ Ovaj imperativ je važan i na čisto „operativnom planu” gde se pre svega moramo izboriti sa izazovima primarnog okvira; poslanici koji sede u skupštini moraju da imaju vodu i ručak da bi izvršili zadatke unutar šire konvencije koja se naziva parlamentarna demokratija, da bi se igrala partija šaha figure moraju biti na broju i postavljene, za snimanje filma nam je potrebna kamera. Usidranje podrazumeva konvenciju po kojoj se vrši rutinizacija uloga, odnosno definisanje formula na relaciji osoba–uloga kako bi se delanja koja se vrše pod različitim okvirima smestila u isti „tekući svet” (Goffman 1974: 269). Takođe, očuvanje granica samog okvira se često ističe time što se vremenski i prostorno usidrava, a početak i kraj se formalno oglašava: npr. podizanje zavese započinje pozorišnu predstavu, udarac čekića označava kraj aukcije, itd.

Sa druge strane, probijanje okvira se događa onda kada se unutar jednog okvira dogodi pojava koja ga dovodi u pitanje i time sugeriše akterima da se iz datog okvira isključe ili da ga promene.⁸ Ova vrsta problema u načelu proizilazi iz Gofmanovog shvatanja da „... okviri ne organizuju samo aktivnost, već i uključenost u njih” (Goffman, 1974: 345). Naime, da bi okvir bio osnova našeg delanja važno je usmeriti pažnju na njegovo tumačenje, moramo ga takoreći „uzeti za ozbiljno”. Ako imamo događaj koji je izrazito nekompatibilan sa okvirom koji je u datom trenutku na snazi, onda je jasno da postoji mogućnost da budemo prinuđeni da odustanemo od jednog od njih.

7 Ovaj autoritet ujedno čini da se akter pridržava načela okvira koji figurira u nekoj situaciji bez obzira na uticaje koje dolaze spolja – makar oni bili iz primarnog okvira. Idealni primer je glumac koji učestvuje u fabrikovanom okviru zvanom „predstava Hamlet” bez obzira na činjenicu da se tokom predstave posekao i da trpi fizičku bol. Za detaljnije opise primera van-okvirnih dešavanja i njegovih međusobnih odnosa sa aktualnim okvirom videti: Goffman, 1974: 215–216.

8 Suština odnosa uloga–pojedinaac je kod Gofmana u fleksibilnosti i poroznosti granice: Nikad se ne može očekivati potpuna sloboda i potpuno ograničavanje između uloge i pojedinca (Goffman, 1974: 269).

Za dalji tok rada dva faktora probijanja okvira su od velike važnosti: *ljudsko telo* i *izmeštanje preključivanja* (*keying shift*). *Telo* kod Gofmana predstavlja jedan od izrazito važnih okvira, budući da je ono uvek „na granici” između dva primarna okvira. Baš zbog toga telesnost predstavlja izrazito „plastičan” okvir kojim se akteri služe kako bi „podesili svoje ponašanje zahtevima situacije” (Shalin, 2011: 226). Da bismo se uverili da je to slučaj, dovoljno je da se podsetimo kako ugroženost tela uvek može da prekine važenje bilo kog okvira koji je nastao derivacijom značenja iskustva. Vratimo se primeru sa glumcem koji izdržava bol, jer se istinski posekao na sceni tokom predstave. Bol koju oseća u direktnoj je vezi sa voljom da ispuni usidrenu konvenciju profesionalnosti po kojoj „predstava ne sme biti prekinuta”. Ova volja svoje poreklo sigurno vuče iz primarnog društvenog okvira kojim se propisuje uska fokusiranost profesionalizma. Međutim, telo nikad ne može u potpunosti izbeći konkretnost primarnog prirodnog okvira, budući da nakon određenog intenziteta bola i/ili osećaja telesne ugroženosti svaka vrsta društvenog okvira (dakle i onog primarnog) mora biti stavljena u zagrade. U tom smislu, ova granična pozicija tela uvek iznova prenosi napetost između prirodnog i društvenog primarnog okvira čime Gofman zapravo sasvim subverzivno poriče svaku vrstu neupitnosti istorijsko-kulturnih datih pravila interakcije koju smo usvojili socijalizacijom.

Drugu važnu mogućnost rupture okvira Gofman naziva *izmeštanjem preključivanja* i pod njim podrazumeva da aktera određeni događaj, na koji referira aktuelni okvir, nagna da se preključi u niži (konkretniji), ili pak viši (apstraktniji) okvir. Gofman nam tako na jednom mestu pojašnjava:

„Ponašanje unutar posebnog okvira može sam od sebe da izazove rastući ciklus reakcija u njemu, njihanje osećanja koji ga mogu gurnuti ka smanjenoj ili povećanoj distanci u odnosu na inicijalnu aktivnost, time dodajući ili oduzimajući sloj u okviru svog iskustva.”

Goffman, 1974: 359

Primeri preključivanja na dole (*downkeying*) bi po Gofmanu tako bili bokseri koji u jednom trenutku počinju da se tuku van svakog pravila i ne zarad prestiža nokauta, već iz želje da se na svaki mogući način povredi protivnik. Dakle ovde, vidimo gubljenje jednog sloja u okviru igre koja se zove boks, što rezultira time da se situacija „spušta” u primarniji okvir ulične tuče. Najbolja ilustracija za preključivanje na gore bila bi pak dobro znana situacija u kojoj se publika koja gleda melodramatični film krene ironično smejeti i šaliti na račun nekog otrcanog dijaloga. Ovde se, po Gofmanovom mišljenju, dodaju slojevi u okvir koji zadaje zaplet filma, što kod aktera stvara određenu vrstu distance zasnovane na podizanju nivoa derivacije tumačenja događaja koji biva probijen preključivanjem na gore.⁹

Za naše namere je bitno da uvidimo da Gofmanovo shvatanje izmeštanja preključivanja uvida kao oblika probijanja okvira, u suštini, podrazumeva da nepredvidljivi događaj unutar nekog okvira može da nagna aktere da se preključe kako ka okvirima višeg, tako i ka okvirima nižeg stupnja apstrakcije.

9 Za detaljniju analizu i dodatne primere probijanja okvira videti: Goffman, 1974: 359–377.

Iako izgleda kao neka vrsta truizma, ova Gofmanova ideja je zapravo istinski inovativna, po posledicama jednako subverzivna koliko telesnost. Naime, često smo se u interpretativnoj sociologiji sretali sa idejom da ako se izgube kulturom data pravila za tumačenje situacije, onda njena inteligibilnost zauvek nestaje i akter postaje izopštenik koji oseća samo slepu frustraciju. Alfred Šic (Alfred Schutz) je – kao što ćemo videti u sledećem odeljku – tako prosto pretpostavljao da svet života mora biti nužno inteligibilan, Garfinkel je pak mislio da svakodnevica počiva na upotrebi *zdravorazumskih* metoda koje – oslanjajući se na kulturno zaleđe oličeno u zajedničkom razumevanju – stvaraju spram kontingencije fragilna pravila značenja i smislenosti svakodnevnog života (Diehl i McFarland, 2010: 1717–1718). Sa druge strane, Gofmanova ideja da se svakodnevno iskustvo podvodi pod varirajuće nivoe apstraktnosti značajno obogaćuje sociološko razumevanje zdravog razuma kao vrste mišljenja. Gofman nam, naime, želi sugerisati koliko je naše zdravorazumsko znanje u stanju da *radikalno preoblikuje i aktivno stvara* inovacije u značenju kako bi nam pomoglo u našoj neprestanoj borbi sa nepredviđenim okolnostima. Štaviše, preključivanje na gore u tom pogledu sugerise da konvencijom već ustanovljeni okviri mogu biti „žrtve” ironijskog obrta u tumačenju, nakon kojeg nužnost njegove upotrebe postaje upitan ili čak predmet podsmeha.

Upravo mogućnost da se iz samog zdravog razuma ostvare inovacije u tumačenju značenja svakodnevnog delanja nam otvara mogućnost uvida u kritičke aspekte – ali i određena teorijska ograničenja – gofmanovske sociologije okvira. Naime, Gofman zapravo predstavlja prvog autora koji u savremenoj interpretativnoj sociologiji *na epistemološkom nivou* istinski priznaje zdravom razumu određenu autonomiju i ravnopravni položaj u odnosu na *kulturu* (Psathas, 1996). Kada se ustaljeni tok delanja prekine, akteri svakako pokušavaju da primene pravila koja su usvojili kao članovi datog društva i kulture. Međutim, daleko od toga da ćemo se u situaciji u kojoj je stabilnost okvira pod znakom pitanja uvek isključivo rukovoditi *naučenim* okvirima interpretacije društvene interakcije. U konkretnim situacijama u kojima je intersubjektivnost društvenih konvencija ugrožena kontingencijom svakodnevnog delanja, ali i specifičnim shvatanjem tela, akteri aktivno tragaju za adekvatnom identifikacijom problema u tekućoj interakciji, kao i formulisanju rešenja od kojih neka, kao što smo videli, mogu odbaciti, dodati ili oduzeti kulturom propisanu slojevitost značenja na koju smo računali pre nego što smo se zatekli u nepredviđenim okolnostima (Entman, 1993: 52). Ovaj raskorak između potpune kulturne determinacije reprodukcije navika u tumačenju i realnih ishoda u tumačenju delanja tokom same interakcije čini osnovu onog što u ovom radu nazivamo gofmanovski potencijal zdravorazumske kritike. Drugim rečima, akteri ili grupa aktera po Gofmanu mogu da iskorače iz „ideološke fabrikacije” (štaviše, iz same strukturalne determinacije) i da ponude alternativno tumačenje istog društvenog fenomena. Sociologija i zdrav razum dakle stoje u nekoj vrsti partnerskog, nadopunjujućeg odnosa. Tako Burdije, uprkos svojoj opštoj skeptičnosti spram dometa Gofmanove sociologije, primećuje: „Gofmanovo postignuće se ogleda u tome što je u sociologiju uveo ono što je beskonačno malo, odnosno stvari koje teoretičari lišeni predmeta i posmatrači lišeni koncepta nisu bili u stanju da vide i koje su ostajale neobrađene zbog svoje očiglednosti” (Bourdieu, 1983: 112).

Ipak, odmah valja primetiti da ovde govorimo o potencijalu, nečemu što ostaje donekle implicitno. Da bismo razumeli mogućnosti i ograničenja ove „zdravorazumske kritike” potrebno je napraviti određeni pogled unazad, ka teorijskim pretečama na koje se Gofman oslanjao prilikom razvoja analize okvira.

Sukobi teorijskih uticaja unutar Analize okvira

Kompleksnost Gofmanovog razumevanja odnosa između univerzalnosti društvene strukture i partikularnosti svakodnevnog delanja o kojoj smo upravo raspravljali svakako nije samonikla, već u velikoj meri nastaje kao posledica preplitanja shvatanja zdravog razuma koje zatičemo u fenomenologiji i pragmatizmu.

Iako nemamo prostora da ulazimo u sve detalje, zdrav razum se pojavljuje kao važna tema još u formativnom periodu interpretativne sociologije. Jedan od tvoraca „interpretativnog zaokreta”, Alfred Šic je tako u svojoj fenomenologiji zagovarao ideju da zdravorazumsko mišljenje predstavlja nezaobilaznu osnovu pomoću koje tumačimo svet, te da i znanje društvenih nauka mora na neki način da obuhvati svoje zdravorazumske osnove. U svom čuvenom članku pod nazivom *Zdravorazumsko i naučno tumačenje ljudskog delanja* (Šic, 2012) Šic tvrdi:

„...[S]ve naše znanje o svetu, u zdravorazumskom kao i u naučnom mišljenju, uključuje konstrukte, tj. niz apstrakcija, generalizacija, formalizacija... koji su specifični za odgovarajući nivo organizacije mišljenja... Sve činjenice su od samog početka činjenice koje su odabrane iz jednog univerzalnog konteksta pomoću aktivnosti našeg uma. One su stoga uvek protumačene činjenice...”

Šic, 2012: 49

Drugim rečima, svet od koga moramo poći u svakom naučnom istraživanju društva je upravo onaj koji se po Šicovom mišljenju uzima „zdravo za gotovo”, odnosno onaj koji je bio predmet tumačenja mnogih aktera pre nego što sam ja aktuelizovao svoje sopstveno. Skup trenutno aktuelnih i prošlih tumačenja, po Šicovom mišljenju, tvori „referentnu shemu” interpretacije svakodnevnog iskustva koju on naziva „zalihom znanja” (Šic, 2012: 52; Schutz 1972). Ova forma znanja i mišljenja koju usvajamo socijalizacijom pruža osnovu za naše relativno aktivno tumačenje sveta svakodnevice, u kome se reflektuje specifičnost našeg životnog iskustva koju Šic naziva biografskom pozicijom. Šic dakle spada u prve autore koji su jasno formulisali argument da zdravorazumsko tumačenje svakodnevice mora da počne kako od konvencije koju usvajamo socijalizacijom, tako i od subjektivnih tumačenja prirodne i društvene okoline koje je obeleženo kontingentnošću naših biografskih situacija (Schutz i Luckmann, 1983). Međutim, Šic je takođe bio sklon da partikularnost subjektivnih tumačenja sagledava isuviše sistemski, budući da je fenomenologija, kroz svoj teorijski uvid u konstitutivne elemente subjektivnog iskustva, trebalo da na adekvatan način redukuje specifičnosti biografskih situacija i time omogući univerzalne naučne modele društvenog delanja. Gofmanova analiza okvira se u velikoj meri naslanja

na ovaj fenomenološki uvid u značaj zdravog razuma, utoliko što prepoznaje da je nužno početi od proučavanja kulturom zadatih zdravorazumskih znanja, ali istovremeno sasvim приметно želi da ode korak dalje i da sagleda koliko i na koji sve način inherentna partikularnost onih zdravorazumskih uvida koji proizilaze iz biografske situacije „ometa” reprodukciju ovih konvencionalnih znanja (koje „obični akteri”, po Šicovom mišljenju, moraju uzeti „zdravo za gotovo”).

Možda je upravo ovaj pokušaj iskoraka razlog zbog kojeg ne treba puno truda da bi se u Gofmanovoj sociologiji pronašli tragovi pragmatičkog naturalizma. Tako je još od formulisanja Persove (Peirce) pragmatičke maksime – po kojoj epistemološka vrednost nekog iskaza zavisi od toga koliko posledice njenog usvajanja pomažu daljoj *istraživačkoj praksi* (Peirce, 1961: 31) – ovaj pravac u filozofiji zagovarao je argument da se partikularno, konkretno iskustvo ne može adekvatno promatrati isključivo kroz apriorno konstruisane teorijske kategorije. Džems i Djui su ovaj epistemološki stav postavili u širi društveno-teorijski kontekst, tvrdeći da nam je zdravorazumsko mišljenje sa kojim se susrećemo u svojoj svakodnevnoj praksi pre saradnik u ostvarivanju istinski relevantnog naučnog znanja o društvu, nego što je prepreka koju nekako moramo premostiti ili redukovati. Džems je pak smatrao da postoji višestrukost stvarnosti, tako da naporedo postojimo u svetovima apstraktnog znanja filozofije i matematike i partikularnog zdravorazumskog iskustva (James, 1950). Djui je, sa druge strane, tvrdio da su zdrav razum i nauka u ravnopravnom odnosu razmene, gde se uloga nauke pre svega ogleda u tome da relativno fokusirane zdravorazumske sheme tumačenja stvarnosti usložni time što će kroz upotrebu naučnog metoda konceptualno spojiti udaljene elemente iskustva (Dewey, 1929). U članku pod naslovom *Zdrav razum i nauka: njihovi uzajamni okviri* (Dewey, 1948), Djui eksplicitno naglašava nužnost partnerskog odnosa između nauke i zdravog razuma i tvrdi:

„Znanje i činjenje je uključeno kako u nauku, tako i u zdrav razum – i to toliko intimno da je nužni uslov njihovog postojanja. Razlika između zdravog razuma i nauke se ne sadrži u činjenici da je znanje značajan aspekt nauke ali ne i zdravog razuma. Ona se sastoji u poziciji koji jedno naspram drugog međusobno zauzimaju. Za zdravorazumska razmatranja je jednako značajno kao i za ona naučna. Međutim, u njemu je znanje... saznano kako bi se nužni poslovi svakodnevnog života mogli sprovesti. Relacija u nauci ima suprotan smer. Ono se sprovodi zarad usavršavanja sistema onoga što se saznaje (knowings) onoga što znano (knowns).”

Dewey, 1948: 205

Ovaj proces usložnjavanja po Djujevom mišljenju podrazumeva uvođenje refleksivnosti u navike, u interesu ostvarivanja progresivno inteligentnijeg društvenog delanja. Naposletku, u *Analizi okvira* su takođe jasno vidljivi tragovi Midovog socijalnog bihevizma (Mead, 1934). Naime, Gofman misli da društveni naučnici zapravo nemaju na raspolaganju metafizičke metode redukcije koje zagovara šicovska fenomenologija, zbog toga što se po njegovom mišljenju sopstvo, kao osnova tumačenja konkretnih situacija, konstituiše *bez ostatka* kroz

društvenu interakciju, odnosno, ne postoji nikakav dublji suštastveni Ego koji bi predstavljao „dovoljno čvrst stožer” fenomenološkog metoda. Drugim rečima, Gofman u svojoj *Analizi okvira* pre svega nastoji da partikularnosti tumačenja svakodnevnih situacija sagleda kao oblik kreativne *modifikacije* i *potencijalne radikalne inovacije* kulturno datih zdravorazumskih pravila (Maynard, 1991: 278).

Međutim, ovaj kompleksni odnos između zdravog razuma, sopstva i društvene promene Gofman nikad nije temeljno obrazložio. Štaviše, u *Analizi okvira* se iznova nailazi na ovu napetost između fenomenološke ideje da je zdrav razum duboko kulturno-istorijski determinisan i sledstveno predstavlja konstitutivni faktor „sveta života” (što implicira da mogućnost emancipacijske kritike zapravo zavisi od naše sposobnosti da ga „stavimo u zagrade” putem fenomenološkog metoda) i suštinski suprotnih tvrdnji pragmatista da partikularnost zdravog razuma predstavlja nužan – ali i *sasvim* nesvodiv– deo istraživačke prakse koja upravo ima za cilj povezivanje, međusobno povezivanje temeljno partikularnih iskustva.

Setimo se, na primer, da Gofman aktersku interpretaciju vezuje za spoljašnje ponašanje, budući da odgovor na pitanje „šta se ovde događa” možemo saznati samo „bihejvioralno”, odnosno, „u načinima na koji individue ... pristupaju tekućim radnjama” (Goffman, 1974: 8, *kurziv dodat*). Ovim se temeljno odriče značaj fenomenološkog shvatanja dubokih struktura subjektivnosti i prihvata pragmatički odnos između pojedinca i društva u kome je izvesnost međusobnog razumevanja kontingentna. Dakle, ne postoji nikakva apstraktna ravan koja bi garantovala izvesnu intersubjektivnost svakog okvira u svakoj mogućoj društvenoj situaciji. Okviri su veoma podložni individualnoj derivaciji. Shodno tome specifičnost i različitost situacije diktira labaviju zajednicu aktera u konkretnim svakodnevnim interakcijama. Analiza okvira bi shodno tome trebalo da dalje razmotri ovaj odnos između spoljašnje sredine i (jednako eksternih) načina strukturisanja sopstva. U prethodnim odeljcima smo videli kako preključavanja i fabrikacije predstavljaju oblike zdravorazumske proizvodnje svakodnevnog iskustva u kome sledimo konvencije koje su na koncu zavisne od strukturalnih faktora. Međutim, ova proizvodnja iskustva je po Gofmanovom mišljenju obeležena kontingencijom. Prekarnost sopstvenog tela nas može nagnati da više ne sudelujemo u datom okviru, ili nas nepredvidljivost svakodnevice može postaviti u situaciju u kojoj – kroz proces izmeštanja preključivanja – dodajemo ili oduzimamo slojeve značenja datom okviru.

Drugim rečima, Gofman u *Analizi okvira* nastoji da problematizuje „zajednicu” koja stoji u zaleđu praktičnih problema sa kojima se susrećemo u svakodnevnoj praksi.¹⁰ „Istost” situacije u koju su delatnici uključeni, po Gofmanu, može biti „dekonstruisana” (*in situ* ili *post hoc*) zahvaljujući razlikama u sistemu kategorizacije koji svaki od aktera primenjuje u svom nastojanju da partikularnost pojedinačne situacije smesti unutar svojih kognitivnih shema. Situacija u tom smislu predstavlja

10 Ovo je ujedno i najznačajnija tačka udaljavanja od drugog važnog „zdravorazumskog sociologa”, Harolda Garfinkela. On je naime bio mišljenja da, kada akteri delaju u svojoj svakodnevnoj praksi, oni zapravo rešavaju praktične probleme „priručnim zdravorazumskim kategorijalnim sredstvima”, podvođeci pri tom svako ispoljavanje kontingencije pod *zajednička* razumevanja (Garfinkel, 1967: 28).

materijalni početak neke društvene interakcije, iz kog se u nizovima stvaraju relativno preklapajuća zdravorazumska pravila (okviri) za njenu interpretaciju koja na koncu mogu završiti u relativno udaljenom „laičkom” sagledavanju jednog istog događaja.¹¹ Razlike u interpretaciji su nekad toliko izražene da mogu dati povoda radikalnim inovacijama u zdravorazumskoj interpretaciji strukturalno garantovanih pravila. Ukoliko bismo izrekli ovu poentu u Šicovom fenomenološkom registru, Gofman smatra da biografska situacija u mnogo većoj meri utiče na to kako vidimo fenomen, te da se zdravorazumsko laičko znanje ne mora nužno uzimati isključivo „zdravo za gotovo” (Burns, 2014: 248).

Gofman, dakle, okvire tretira kao prostor gde se susreće dinamika njegovog shvatanja sopstva i specifičnost konkretnih situacija sa svim svojim potencijalima partikularnih i kontingentnih dramskih zapleta (up. Spasić, 1996: 116; Spasić, 2004: 116–117). Gofmanovski okvir nas tako vraća pragmatičkom viđenju odnosa između teorije i prakse, zbog toga što nastoji da prevaziđe striktnu podele između onoga što je subjektivno i objektivno u društvenoj interakciji. To se možda najbolje može videti u samoj Gofmanovoj definiciji analize okvira:

„Pretpostavljam da su definicije situacije sagrađene saglasno principima organizacije kojim se rukovode događaji... i našim subjektivnim učešćem u njima; okvir je reč koju koristim kako bi ukazao na ove osnovne elemente...Moj izraz ‘analiza okvira’ je slogan koji se odnosi na ispitivanje koje je zasnovano na organizaciji iskustva.”

Goffman, 1974: 8

Okvir bi dakle trebalo shvatiti kao prostor u kome istovremeno obitavaju strukturalne pravilnosti društvenog delanja u oličenju onoga što je „normalno”, „konvencionalno”, „pravilno”, ali i *akterske*, pragmatički orijentisane inteligencije kojima se, putem aktivnog procesa tumačenja, nastoji iznaći optimalno podešavanje same interpretativne sheme za specifične uslove situacije u kojoj se delatnik zatiče. Ipak, kao što ćemo videti, ova inicijalna napetost u pojmovnom zasnivanju između datosti i inovativnosti zdravorazumskih kategorija će na koncu i samu analizu okvira dovesti u određene teorijske neprilike.

Zaključak: o mogućnosti (radikalne) zdravorazumske kritike

Ukoliko se vratimo dilemi sa početka našeg rada da li možemo govoriti o kritičkim mogućnostima gofmanovskog shvatanja društvenog značenja koje se u formi okvira ispoljava u svakodnevicu, možemo kratko da odgovorimo da je potencijal svakako prisutan, ali da – iz ne baš jasnih razloga – ostaje implicitan i neiskorišten. Razloge za ovakav ishod bi valjalo potražiti u specifičnostima teorijskih sinteza, na koje se Gofman oslanjao u razvoju svog epistemološkog stanovišta koje je najjasnije opisano u *Analizi okvira*. Stoga ćemo u zaključnim delovima ovog rada svoju pažnju usmeriti na nekoliko ciljeva. Prvi cilj će biti

11 Up. Goffman, 1974: 9.

da pružimo određenu vrstu odbrane od uvrežene zamerke da gofmanovska sociologija ne poseduje kapacitet za kritiku tekućih odnosa moći. Drugi cilj nam je da ukažemo kako je teorijska nekomplementarnost pragmatičkog i fenomenološkog shvatanja odnosa između teorije i prakse uzrokovala određene manjkavosti u Gofmanovom razumevanju sopstva koje su naposljetku učinile da prostor za emancipaciju ostane nesistematično izložen i samim tim i implicitan po svojoj prirodi. Na samom kraju ćemo pokušati da rasvetlimo odnos između sociologija i društvene teorije i ovog kritičkog potencijala svakodnevice.

Naime, kao što smo već nekoliko puta istakli, Gofmanu se – ali i brojnim drugim predstavnicima interpretativne sociologije – veoma često upućuje kritika da su njihove teorije izrazito nominalističke, te da je ovo glavni razlog neosetljivosti njihovih uvida na odnose moći u društvu (Verhoeven, 1985; Pollner, 1991). Međutim, ne postoji niti jedan racionalan razlog zbog kojeg bismo smatrali da nominalizam u nekoj teoriji nužno implicira manjak njene kritičke oštrice. Neretko se stiče utisak da davanje bilo kakve autonomije pojedincu ili konkretnoj situaciji implicitno podrazumeva odricanje mogućnosti da se menja *status quo*. Relevantna kritika je u tom smislu jedino moguća u okvirima makrostrukturalne analize. Ipak, suština gofmanovskog nominalizma i mikrosociologije sigurno se nikad nije ogledala u apsolutnom negiranju postojanja društvene moći ili socijalne prinude koja usmerava delanje pojedinaca. Čak bi se moglo tvrditi da je njen naum bio temeljno suprotan. Fredrik Džejmson (Fredric Jameson) tako brani stav da je Gofmanova sociologija veoma dobro podešena da detektuje specifičnosti savremene institucionalne realnosti koja je „...vidljiva samo u svojim spoljnim granicama, u onoj čudnoj ničijoj zemlji u kojoj ljudi više nisu sigurni kako da se ponašaju... upravo to osećanje da smo *s onu stranu društvenog poretka* nam omogućava da razumemo kakav je na samom početku zapravo bio društveni poredak” (Jameson, 1976: 124 – *kurziv u originalu*). U ovom radu smo, na ovom tragu, pokušali da pokažemo činjenicu da to što Gofman običnom akteru i njegovom zdravom razumu daje određenu autonomiju nikako ne znači da je zdrav razum sam po sebi dovoljan uslov za formiranje nekakve laičke kritike koja bi bila teorijski relevantna. Kod Gofmana je ovo vidljivo, pre svega, u onom aspektu *Analize okvira* koji se bavi problemom reprodukcije konvencija. Svaka vrsta nesporazuma, razotkrivene fabrikacije ili rupture u okvirima koji određuju interpretaciju tekuće situacije stvara odgovarajuću potrebu da se manjak preklapanja između okvira nekako nadoknadi. Drugim rečima, možemo tvrditi kako Gofmanovska sociologija ne samo da ne poriče postojanje društvene prinude ili odnosa moći u društvu, ona nam na neki način nudi model njene (mikro)reprodukcije. Međutim, holističko sagledavanje odnosa teorije i prakse (koje je usvojio iz pragmatizma) Gofmanu ne dozvoljava da negira kritički značaj raznoraznih svakodnevnih prepreka u reprodukciji društvenih struktura. Štaviše, ove prepreke nisu samo aberacije u odnosu na strukturalna pravila, već *partikularnost po sebi nosi potencijalnost temeljne društvene promene koja se ne može nužno izvesti iz pomenutih strukturalnih pravilnosti*.

Upravo ovde se i otkriva kritički potencijal zdravog razuma. Naime, nesvodivost partikularnih zdravorazumskih interpretacija svakodnevnih situacija

na univerzalna, strukturalno garantovana, pravila tumačenja društvenog delanja, može da ostvari inovaciju u samom zdravom razumu koja neće biti unapred determinisana strukturalnim odnosima, ili odnosima moći u jednom društvu. Kao što smo videli u prethodnom odeljku, telo i izmeštanje preključivanja ispoljavaju kod Gofmana mogućnost da ukinu važenje skoro svakog okvira i – što je još važnije – da kroz ironiju *dodaju* potpuno novi obrazac tumačenja date situacije.¹² Ova sposobnost je važan preduslov svakog čina kritikovanja i u tom smislu je presudna za gofmanovsku zdravorazumsku kritiku. Naime, kritika se zasniva na našoj sposobnosti da prepoznamo u kom se okviru nalazimo, da prepoznamo razlike između samih okvira, kao i da potencijalno odredimo modalitet njihove promene. Zdravorazumska kritika dakle postoji kao naličje same dinamike okvira, odnosno kao nužnost da *identifikujemo, rasuđujemo i kreiramo* smisao svakodnevnog društvenog delanja. Ovo naročito važi za one slučajeve u kojima – usled kontingencije svakodnevice, ili „ideološke fabrikacije” – smisao određene situacije nedostaje. Ukoliko imamo u vidu da analiziranje okvira intrinzično podrazumeva „dijagnozu uzroka... stvaranje sudova... i nuđenje rešenja” (Entman, 1993: 52), onda možemo reći da nam gofmanovska sociologija otkriva da zdravorazumsko mišljenje poseduje kritički potencijal spram odnosa moći, budući da reprodukcija asimetrije u moći unutar datog društvu zavisi od stepena u kojem se krucijalni ideološki okviri prikazuju kao apsolutno izvesni i nepromenljivi.

Ovde dolazimo i do već pomenutih manjkavosti koje su doprinele da ova forma zdravorazumske kritike ostane skriven i neprepoznat element u zdanju Gofmanove sociologije. Uspešnost i vidljivost kritika koju smo upravo opisali zavisi od kvaliteta veze između temeljne nesvodivosti partikularnosti konkretnih situacija unutar svakodnevice i akterske konacije. Međutim, u težnji da naglasi u kojoj meri je sopstvo isključivo društveni proizvod, Gofman ne uspostavlja nikakvu povezanost između kritičkog potencijala ove partikularnosti i sopstva (bilo kolektivnog ili individualnog). On to strogo uzevši i ne može da učini zbog teorijskih problema koji su utkani duboko u temeljne koncepte njegove sociologije i tiču se odnosa između pragmatizma i fenomenologije. Naime, kao što smo istakli u prethodnom odeljku, pragmatičko isticanje značaja partikularnosti zdravog razuma kod Gofmana iznova dovodi u pitanje datost društvene zajednice koja u potpunosti konstituše sopstvo. Gofmanovski akter se zatiče u svojevršnom paradoksu: on može da kritikuje odnose moći u društvu, ali ne može da aktivno dela u pravcu ostvarivanja željene društvene promene.

Na kraju važno je da postavimo i pitanje kakve posledice ovakvo tumačenje kritičkog potencijala zdravog razuma može da ima po samu sociološku teoriju. Ako je naša analiza tačna, onda bismo mogli tvrditi da Gofman nudi mogućnost da se zdrav razum u savremenoj sociologiji više ne sagledava kao neka vrsta inherentno banalnog i trivijalnog oblika mišljenja. Kao što smo videli, u određenim okolnostima zdrav razum je itekako sposoban da radikalno menja ili čak ruši istorijski i strukturalno garantovane okvire tumačenja svakodnevnog delanja,

12 Ovaj aspekt inovacije je ono što gofmanovskoj zdravorazumskoj kritici daje određeno svojstvo radikalnosti.

čime iskazuje svoj potencijal da bude kritičan i subverzivan. Ipak, u Gofmanovoj sociologiji je upadljiv manjak promišljanja ovog potencijala, naročito u pogledu povezanosti kritičkog aspekta zdravog razuma i sopstva. U tom smislu, svaka vrsta sociologije koja ne želi da ispoljava epistemološku autoritarnost, bi morala negovati neki oblik vizije zdravog razuma koja je implicitno ostala rasejana u velelepnom zdanju sociološke teorije Ervinga Gofmana.

Bibliografija

- Agger, Ben. 1993. *The Problem with Social Problems: From Social Constructionism to Critical Theory*, u: Holsten, James i Miller, Gale (ur.). *Reconsidering Social Constructionism: Debates in Social Problems Theory*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Bhaskar, Roy. 2014. *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. New York: Routledge.
- Bourdieu, Pierre. 1989. Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, god. 7, br.1: 14–25.
- Bourdieu, Plerre. 1983. Erving Goffman, Discoverer of the Infinitely Small. *Theory, Culture & Society*, god. 2, br.1: 112–13.
- Burns, Tom. 2014. *Erving Goffman*. New York: Routledge.
- Davidson, Donald; Ernie Lepore, i Kirk Ludwig. 2006. *The Essential Davidson*. New York: Oxford University Press.
- Dewey, John. 1929. *Experience and Nature*. London: George Allen And Unwin, Limited.
- Dewey, John. 1948. Common Sense and Science: Their Respective Frames of Reference. *The Journal of Philosophy*, god. 45, br. 8: 197–208.
- Diehl David; McFarland, Daniel. 2010. Toward a Historical Sociology of Social Situations. *American Journal of Sociology*, god. 115, br. 6: 1713–1752.
- Dirkem, Emil. 2010. *Pragmatizam i sociologija*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Entman, M. Robert. 1993. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, god. 43, br. 4: 51–58.
- Garfinkel, Harold. 1967. *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Gofman, Erving. 2000. *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopoetika.
- Gofman, Erving. 2011. *Azili: eseji o društvenom položaju pacijenata bolnica za mentalno obolele i drugih utočenika*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Gouldner, Alvin. 1970. *The Coming Crisis of Western Sociology*. New York: Basic Books.
- James, William. 1950. *The Principles of Psychology, Vol. 2*. New York: Dover Publications.
- Jameson, Fredric. 1976. On Goffman's Frame Analysis. *Theory and Society*. god. 3, br. 1: 119–33.

- Maynard, W. Douglas. 1991. Goffman, Garfinkel, and Games. *Sociological Theory*, god. 9, br. 2: 277–279.
- Mead, George Herbert. 1934. *Mind, Self and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Miller, James. 1982. *History and Human Existence – From Marx to Merleau-Ponty*. Berkeley: University of California Press.
- Peirce, Charles. 1961. *Philosophical Writings*. New York: Dover Publications.
- Pollner, Melvin. 1991. Left of Ethnomethodology: The Rise and Decline of Radical Reflexivity. *American Sociological Review*, god. 56, br. 3: 370–380
- Psathas, George. 1996. Theoretical Perspectives on Goffman: Critique and Commentary. *Sociological Perspectives*, god. 39, br. 3: 383–391.
- Scheff, Thomas J. 2005. The Structure of Context: Deciphering Frame Analysis. *Sociological Theory*, god. 23, br.4: 368–85.
- Schutz, Alfred i Thomas Luckmann. 1983. *The Structures of the Lifeworld*. Evanston: Northwestern University Press
- Schutz, Alfred. 1972. *The Phenomenology of the Social World*, Evanston: Northwestern University Press.
- Shalin, Dmitri N. 2011. *Pragmatism and Democracy: Studies in History, Social Theory, and Progressive Politics*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Smith, Greg. 2006. *Erving Goffman*. New York: Routledge.
- Spasić, Ivana. 1996. *Značenja susreta: Goffmanova sociologija interakcije*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju/Filip Višnjić.
- Spasić, Ivana. 2004. *Sociologije svakodnevnog života*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Šic, Alfred. 2012. *Problem društvene stvarnosti*. Novi Sad: Meditran Publishing.
- Udehn, Lars. 2002. *Methodological Individualism: Background, History and Meaning*. New York: Routledge.
- Verhoeven, C. Jeff. 1985. Goffman's frame analysis and modern micro-sociological paradigms, u: H. J. Helle; S.N. Eisenstadt (ur.). *Micro-Sociological Theory*. London: Sage Publications.
- Woolgar, Steve i Dorothy Pawluch. 1985. Ontological Gerrymandering: The Anatomy of Social Problems Explanations. *Social Problems*, god. 32, br. 3: 214–227.